

КЛАСИФІКАЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НИХ

CLASSIFICATION OF CORPORATE CRIMES AND TYPES OF LIABILITY

Кукіна З.О.,

кандидат юридичних наук,

здобувач кафедри кримінального та адміністративного права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті розглядаються види корпоративних злочинів та санкцій, які настають в результаті їх скоєння. В різних юрисдикціях класифікація покарання юридичної особи за скоєння злочину може мати свої особливості, але спільною рисою для всіх є штрафи як основний вид покарання, який демонструє найбільш ефективний результат внаслідок його застосування.

Ключові слова: корпоративний злочин, кримінальна відповідальність юридичної особи, санкція, штраф, відповідальність.

В статье исследуются виды корпоративных преступлений и санкции, которые наступают за их совершение. В разных юрисдикциях классификация санкций, применяющихся к юридическому лицу за совершение преступления, может иметь свои особенности. Общей чертой для всех являются штрафы как основной вид наказания, который демонстрирует наиболее эффективный результат при его применении.

Ключевые слова: корпоративное преступление, уголовная ответственность юридического лица, санкция, штраф, ответственность.

The article researches the types of the corporate crime and its sanctions, put on the liable legal entity. In different jurisdictions the classification of corporate criminal sanctions may vary. At the same time, the common feature for all legal systems is penalisation, as a main sanction for corporate crime, which demonstrates the most efficient result.

Key words: corporate crime, corporate criminal liability, sanction, liability.

На сьогодні в правовій доктрині існує багато класифікацій економічних злочинів. Перше місце в рейтингу корпоративних злочинів належить економічним. Основна сутність таких злочинів – здійснення протиправної діяльності з метою отримання користі в рамках і під прикриттям законної економічної діяльності [1].

Американські дослідники М. Клайнерд та П. Ігнер виокремили шість основних видів економічних злочинів американських корпорацій [2]. До таких злочинів вони віднесли:

- 1) порушення адміністративних актів та постанов;
- 2) порушення природоохоронних норм;
- 3) фінансові правопорушення;
- 4) порушення положень про захист безпеки праці, а також дій, які суперечать нормам про працю, зокрема щодо дискримінації за расовою, національною, статевою, релігійною приналежністю;
- 5) виробничі злочини;
- 6) порушення правил чесної торгівлі, в тому числі умов конкуренції;
- 7) встановлення узгоджених цін та протиправний розподіл ринку [2].

Відповідно до іншої класифікації російського науковця Дементьевої серед економічних злочинів можна виділити:

- 1) злочини, що полягають у зловживанні капіталовкладеннями і заподіюють шкоду партнерам, акціонерам і т.д. (махінації з бухгалтерськими документами, акціями);
- 2) злочини, що полягають у зловживаннях депозитними капіталом і заподіюють шкоду кредито-

рам, гарантам (помилкові банкрутства, що завдають шкоди кредиторам, шахрайства в галузі страхування, махінації з субсидіями);

- 3) злочини, пов'язані з порушення правил вільної конкуренції (промислове шпигунство, штучне завищення або заниження цін, змова про фіксуванні цін, помилкова реклама);

- 4) злочини, що полягають у порушенні прав споживачів (випуск недоброякісної продукції, що тягне за собою заподіяння фізичної шкоди споживачам, різні шахрайства, які заподіюють матеріальний збиток споживачам та ін.);

- 5) злочини, що посягають на фінансову систему держави (приховування прибутку, ухилення від сплати податків, порушення контролю за торгівлею і виробництвом);

- 6) злочини, пов'язані з незаконною експлуатацією природи, які заподіюють шкоду навколишньому середовищу (забруднення навколишнього середовища, порушення положень про будівництво та ін.);

- 7) злочини, що полягають у махінаціях у сфері соціального страхування і пенсійного забезпечення, а також злочини, пов'язані зі свідомим порушенням правил техніки безпеки, які заподіюють матеріальний і фізичний, збиток робітникам і службовцям;

- 8) комерційне хабарництво;

- 9) комп'ютерні злочини [3].

Корпоративні економічні злочини тісно пов'язані з корупційною поведінкою. Корпорації часто пропонують «велику винагороду» державним службовцям та політикам за можливість отримати певну користь для компанії у вигляді, наприклад, великого дер-

жавного контракту та перемоги на тендері. Корпоративна кримінальна відповідальність за корупційні злочини встановлена законами багатьох держав: ст. 435 «Активна корупція» французького Кримінального кодексу; ст. 227 «Підкуп» литовського Кримінального кодексу; ст. 504 «Корупція у приватному секторі» бельгійського Кримінального кодексу; американський закон «Про боротьбу з корупцією у зовнішньоекономічній сфері»; британський закон 2010 р. «Про боротьбу з корупцією» і т.д.

Окреме місце серед корпоративних злочинів належить екологічним. В 1978 р. Європейський комітет з боротьби з проблемами злочинності Ради Європи рекомендував державам встати на шлях визнання юридичних осіб суб'єктами кримінальної відповідальності. Те ж саме рекомендувала зробити ООН в рішеннях конгресів з попередження злочинності та звернення до правопорушників [4].

У 1969 р. Конгрес США схвалив Національний закон про політику захисту навколишнього середовища (National Environmental Policy Act), який, серед іншого, запровадив спеціалізований орган за доглядом за станом навколишнього середовища – Агентство із захисту навколишнього середовища (Environmental Protection Agency). За перші 5 років свого існування Агентство направило біля 130 справ до Департаменту юстиції США для відкриття кримінального провадження. За шістьма з них відповідальними були корпорації. Держава тоді визнала винною лише одну корпорацію – Allied Chemical, яка несла відповідальність за 940-ма правопорушеннями у зв'язку зі зливом шкідливих хімічних відходів в річку штату Вірджинія, що призвело до 80 випадків захворювань.

Наслідки екологічних злочинів не завжди шкодять тільки навколишньому середовищу. Працівники «злочинних» корпорацій також можуть постраждати від протизаконної діяльності їхнього працедавця. Справа United States v. Darling стала класичним прикладом, який ілюструє тенеденцію заміни керівництвом винних працівників на корпоративну поблажливність. В 1989 р. м'ясопереробна компанія «Darling International» придбала переробний завод в місті Блу Ерт, штат Міннесота. Через вимоги менеджменту збільшити виробничі обсяги водоочисна система на заводі дуже швидко вийшла зі строю. У 1991 р. співробітники компанії знайшли вихід: незаконно скидати мільйони галлонів аміаку, а також закривавлену від м'яса воду до місцевої річки. Це, звичайно, викликало негативні наслідки для здоров'я та навіть життя місцевого населення та працівників компанії [5].

Питання щодо видів покарання за корпоративні злочини тривалий час перебувало в процесі доктринальних дебатів. Першим питанням, яке поставило перед науковцями, був індивідуальний характер кримінальної відповідальності.

Критики теорії корпоративної кримінальної відповідальності висловлювали думку щодо накладення санкцій на юридичну особу. Під санкції підпадають всі співробітники компанії, навіть ті, які не причетні до скоєння злочину. Таким чином, накладення покарання на корпорацію у вигляді штрафів

тільки опосередковано впливає на прибуток акціонерів та учасників компанії. Ще одним наслідком таких санкцій може стати зменшення штату, в тому числі невинних співробітників, внаслідок фінансових витрат на сплату штрафів [6].

На думку прихильників кримінальної корпоративної відповідальності, санкції щодо компанії наносять пряму шкоду виключно самій юридичній особі. Корпоративна власність відокремлена від особистої власності її членів, які повинні були розуміти ризики щодо втрати свого внеску в компанію. Учасники компанії засновують окрему юридичну особу з метою уникнення особистої відповідальності. Відповідно до такої концепції, якщо власники компанії отримують прибуток від внесеної частки, то вони можуть переживати і певні складнощі, пов'язані з такими внесками [7]. Непрямий ефект від втрат, понесених внаслідок стягнення корпоративної кримінальної відповідальності, можна порівняти з негативним впливом скоєння злочину особою на членів його родини. Родина засудженої за злочин фізичної особи втрачає її внесок в бюджет сім'ї, а також підпадає під негативний соціальний тиск. Так само члени компанії можуть втрачати прибутки, але на відміну від членів родини злочинця, вони не страждають від соціального осуду через судимість корпорації, якщо вони не несуть такої відповідальності особисто.

Існує ще одна думка, відповідно до якої корпоративна кримінальна відповідальність призводить до накладання подвійного покарання: і фізичних осіб – співробітників корпорації, і самої корпорації, визнаної винною у скоєнні злочину. Таким чином, фізичні особи – співробітники винної в злочинному діянні корпорації понесуть як індивідуальну відповідальність, так і фінансові втрати внаслідок накладення санкцій на корпорації [7]. В той же час у такому випадку не виникає загрози порушення принципу non bis in idem, тому що працівники і корпорація володіють майном окремо один від одного. Коли представник компанії здійснює злочин, можна виокремити дві відповідальності: індивідуальну відповідальність фізичної та корпоративну відповідальність юридичної особи, які ґрунтуються на різних елементах. Таким чином, можна зробити висновок, що корпоративна кримінальна відповідальність не є несумісною з індивідуальною [8].

В доктрині також існує думка, що поняття «корпорація» несумісне з поняттям «покарання» [7]. Автори концепції вважають, що такі категорії, як попередження, реабілітація та моральний тиск не можуть бути застосовані до юридичних осіб. Більше того, корпорації не можуть бути фізично утримані у в'язниці, також не можуть стати суб'єктами такого виду відповідальності, як смертна кара [8].

На практиці в різних юрисдикціях проблему санкцій щодо юридичних осіб вирішують по-різному. Покарання, які застосовуються до компаній, можна умовно розділити на чотири види:

- економічного характеру;
- пов'язані з обмеженням або позбавленням прав корпоративного (колективного) утворення;

– пов'язані з ліквідацією корпоративного (колективного) утворення або припиненням його діяльності;
– інші види.

Найпоширенішим видом покарання є економічні санкції у вигляді кримінальних штрафів та конфіскації майна. Фінансові санкції мають перевагу в силу того, що вони здійснюють прямий і найбільш швидкий за результатом вплив на компанію. В той час як для особи найбільшою загрозою є втрата свободи, для компанії такою загрозою є втрата прибутковості. Через те, що така втрата найбільше шкодить основній меті юридичної особи, покарання у вигляді штрафів залишається найдієвішим стримуючим засобом [9].

Для того, щоб мати дійсно сильний вплив на корпорації, штрафні санкції повинні бути достатньо високими. Визначаючи суму штрафу, суддя повинен враховувати фінансові активи компанії. Водночас у штрафів також є недоліки. Занадто високий штраф матиме негативний вплив на треті сторони, невинні у скоєнні компанією злочину. Крім того, фінансові втрати компанії після сплати штрафу можуть призвести до підвищення цін на продукти, які виробляє компанія. Також компанія може стати банкрутом після сплати санкцій. Але незважаючи на всі недоліки, штрафи так і залишаються найдешевшим та найбільш поширеним видом покарання за корпоративний злочин.

На думку англійських юристів, штраф є найкращою мірою як для суспільства в цілому, так і для правопорушників зокрема, оскільки останні таким чином відшкодовують завдану шкоду. Згідно Зводу законів США штраф покликаний забезпечити захист суспільства від вчинення обвинуваченим корпоративних злочинів. Саме тому в більшості країн, що регламентують корпоративну кримінальну відповідальність щодо корпоративних утворень, передбачається всього один вид покарання – штраф (Англія, Австралія, Австрія, Голландія, Данія, Індія, Ісландія, Сінгапур, Фінляндія, Швейцарія, та ін.) [10].

Другий вид санкцій стосується плодів злочину у вигляді конфіскації майна, речі або іншого виду конфіскації. Конфіскація може бути як основною, так і додатковою санкцією. У Франції покарання у вигляді конфіскації є обов'язковим щодо предметів, які кваліфікуються законом або регламентом в якості небезпечних або шкідливих. Конфіскація накладається на річ, яка служила або була призначена для вчинення злочинного діяння, або річ, яка отримана в результаті злочинного діяння, за винятком предметів, що підлягають реституції. Вона може накладатися на будь-яке рухоме майно, визначене законом, що регламентує злочинне діяння. Якщо річ, яка підлягає конфіскації, чи не була вилучена, чи не може бути надана, конфіскація накладається за вартістю. Річ, яка підлягає конфіскації, передається державі, за винятком випадків, коли передбачається її знищення або присудження на користь третіх осіб [11].

В якості санкцій за корпоративний злочин законодавці можуть застосувати обмеження або позбавлення прав корпоративного утворення, наприклад, у

вигляді призупинки діяльності компанії на певний період часу. З однієї сторони, такий вид покарання негативно відображається на працівниках компанії у вигляді затримок зарплатні на період зупинення прав компанії. З іншої, – такі санкції є виправданими у разі порушення екологічного та трудового законодавства. Що стосується ліквідації юридичної особи як санкції за вчинення злочину, то вона вважається такою, що повинна застосовуватися тільки за найбільш тяжкі злочини, або взагалі зникнути як вид покарання за корпоративний злочин. Ліквідація вважається найвищою мірою покарання [12].

Ще одним видом покарання є утримання корпорації від виконання певної діяльності, відмова, призупинення та анулювання ліцензій, втрата прав (наприклад, отримувати переваги від субсидій або податкових канікул), заборона рекламувати або продавати на певних ринках і т.д.

В якості покарання до юридичних осіб можуть застосовуватися реструктуризація, вимога надавати періодичні звіти, призначення певного консультанта для нагляду за станом виконання корпоративної політики щодо попередження злочинної діяльності в рамках діяльності корпорації.

Французький кримінальний кодекс надає перелік всіх видів санкцій, які можуть використовуватися до визнаної винною юридичної особи. Найбільш поширений вид покарання – штраф, який застосовується до всіх видів кримінальних правопорушень. Іноді штраф може бути замінений забороною випускати цінні папери або конфіскацією [11]. Сума штрафів для корпорацій залежить від сум штрафів для фізичних осіб, але не може перевищувати їх більше ніж в 5 разів. Єдиним виключенням, коли закон дозволяє перевищити верхню планку, є випадки, коли винна компанія – рецидивіст. У цьому випадку сума може бути не більше ніж в 10 разів вища. Серед видів покарань за кримінальний злочин Французький кримінальний кодекс перераховує: ліквідацію, відсторонення від здійснення певних видів економічної та соціальної діяльності, призначення на строк не більше 5 років судового нагляду, тимчасове або постійне закриття підприємства (наприклад, заводу), постійна або тимчасова заборона укладати договори з державою та публічними установами, постійна або тимчасова заборона випускати акції та інші цінні папери, конфіскація товарів, використаних або вироблених в результаті злочинної діяльності [11].

Розмір корпоративного штрафу визначається залежно від тяжкості вчиненого злочину та може бути або не більше суми, зазначеної у відповідному законі, або заснованим на майновій користі, яка отримана корпорацією в процесі вчинення злочину. При цьому суми штрафу обчислюються або в грошовому еквіваленті, або в умовних одиницях, або в розмірі мінімального прожиткового мінімуму, або у відсотковому відношенні до доходу, отриманого за певний період часу, або шляхом множення визначеної суми на кількість місяців, відповідних мінімальному покаранню, пов'язаному з позбавленням волі, а також не можуть перевищувати дворазової або триразової

вигоди, отриманої в результаті злочину, або рівня п'ятиразового штрафу, передбаченого для фізичних осіб.

Мета санкцій економічного характеру відносно юридичних осіб, як правило, зводиться до позбавлення майнової вигоди, отриманої в результаті вчиненого злочину, а також попередження вчинення нових злочинів.

Під час призначення покарання або інших заходів кримінально-правового характеру (заходів безпеки) корпораціям суди зарубіжних країн враховують різні обставини, в тому числі тяжкість вчиненого злочину, розмір корпорації, її фінансове становище, наявність ефективної програми із забезпечення дотримання законодавства, спрямованого на виявлення і запобігання злочинів, а також із дисциплінування посадових осіб, представників компанії, службовців для недопущення повторення таких посягань, або наявність

керівних вказівок, інструкцій, навчання, заходів контролю, спрямованих на запобігання злочину.

Видається, що система покарань та (або) інших заходів, що застосовуються до корпоративних утворень в рамках кримінально-правового впливу, повинна включати різноманітні їх види, не обмежуючись тільки штрафними санкціями. Це дозволить диференціювати відповідальність колективних суб'єктів злочину у залежності від характеру і ступеню суспільної небезпеки скоєного злочину, наявності пом'якшуючих та обтяжуючих обставин і т.д.

Цікавим видається і той факт, що превентивна функція заходів кримінально-правового характеру щодо корпоративних утворень полягає у попередженні скоєння ними злочинів шляхом зміни корпоративної культури з питань організації та контролю осіб, що діють від імені та (або) в інтересах корпорації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дементьева Е.Е. Экономическая преступность и борьба с ней в странах с развитой рыночной экономикой (на материалах США, Германии) / Е.Е. Дементьева. – С. 13–14.
2. Corporate Crime by Marshall B. Clinard, Peter C. Yeager Review by: Michigan Law Review Vol. 80, No. 4, 1982 Survey of Books Relating to the Law (Mar., 1982). – P. 978–989.
3. Дементьева Е.Е. Проблемы борьбы с экономической преступностью в зарубежных странах : дис канд. юрид. Наук / Е.Е. Дементьева. – М., 1996. – С. 30.
4. Документ A/COMP.203/6. Экономические и финансовые преступления: вызовы устойчивому развитию : Материалы XI конгресса ООН по предупреждению и уголовному правосудию (Бангкок, Таиланд, 18–25 апреля 2005 г.) // Документ A/CONo\203/7; Материалы XII Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию (Сальвадор, Бразилия, 12–19 апреля 2010 г.)
5. United States v. Darling
6. James Gobert, Controlling Corporate Criminality: Penal Sanctions and Beyond , 2 Web JCLI page 6 (1998) available at <http://webjcli.ncl.ac.uk/1998/issue2/gobert2.html> (last visited January 14, 2006).
7. Hirsch, supra note 39, at 43.
8. Streteanu & Chirita, supra note 9, at 63.
9. Gobert, supra note 204, at 3.
10. Financial Crimes Report to the Public. Fiscal year 2006 // An official site of the Federal Bureau of Investigation: White Collar Crime. URL : http://www.fbi.gov/publications/financial/fcs_rcport2006/financial_crime_2006.htm; Financial Crimes Report to the Public. Fiscal year 2009 // An official site of the Federal Bureau of Investigation. URL : <http://www.fbi.gov/stats-services/publications/financial-crimes-report-2009/7searchterm=2009FinancialCrimesReport>
11. Code penale (Fr.), art.131-21
12. C. Zungiga Rodriguez, Bases para un Modelo de Imputacion de Responsabilidad Penal a las Personas Juridicas 754 (Aranzadi Ed., 2000).